

Η ΕΝ ΤΩ ΗΡΑΚΛΕΙΩ ΕΠΑΥΛΙΣ ΤΩΝ ΠΕΙΣΩΝΩΝ

ΚΑΙ Η ΕΝ ΑΥΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

Pompei e la regione sotterrata dal Vesuvio nell' anno LXXIX. Memorie e notizie pubblicate dall' ufficio tecnico degli scavi delle provincie meridionali. Napoli MDCCLXXIX.

Οὕτως ἐπιγράφεται ὀγκώδης καὶ κάλλιστα τετυπωμένος τόμος εἰς δύο διαιρούμενος μέρη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιλαμβάνει 291 σελ. τὸ δὲ δεύτερον 243, δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Τεχνικοῦ Γραφείου τῶν κατὰ τὰς μεσημερινὰς τῆς Ἰταλίας ἐπαρχίας ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῇ κατὰ τὰ παρελθόν ἔτος 1879 τελεθείσῃ ἐν Πομπηίᾳ ἐορτῇ εἰς μνημόσυνον τῆς πρὸ 18 αἰῶνων, κατὰ τὸ 79 μ. Χ., καταχώσεως τῆς πόλεως.

Τὸ βιβλίον ἀποτελοῦσι δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπισήμων λογίων διατριβαί, ἀρχαιολογικαὶ τὸ πλεῖστον, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Πομπηίαν καὶ τὸ Ἡράκλειον. Ἐν αὐταῖς ἐξετάζονται μετ' ἐπιστάσις τῆς δεούσης πλεῖστα ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν κατάχωσιν ἐκείνην, ἧς ἐτελείτο πέρυσιν ἡ μνημόσυνος ἐορτὴ καὶ ἣτις ἐπέπρωτο νάποδῃ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἡ ἀφορμὴ τούτων προδιδῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς ἀρχαιότητος.

Καὶ εἶνε μὲν πᾶσαι αἱ διατριβαὶ ἐκεῖναι ἀξίαι τῆς προσοχῆς καὶ τῆς μελέτης καὶ τῶν ἀρχαιολόγων καὶ καθ' ὅλου τῶν φιλολογούντων, ἀλλ' ἡμεῖς ὁμῶς ἐνταῦθα σήμερον σκοποῦμεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ μίαν ἐξ αὐτῶν, ἣτις ἂν δὲν ἦε ἡ ἐπισημοτάτη εἶνε πάντως ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων. Ἡ πραγματεία, ἧς ἐκτενεῖ ἀνάλυσιν δημοσιεύομεν κατωτέρω, εἶνε ἔργον τοῦ περιφανοῦς τῆς Ἰταλίας φιλολόγου Δομνίκου Comparetti, ἐπιγράφεται δὲ *Ἡ ἐν τῷ Ἡράκλειῳ ἐπαυλὶς τῶν Πεισῶνων καὶ ἡ ἐν αὐτῇ βιβλιοθήκη*. Ἀκολουθεῦντες δὲ καὶ ἡμεῖς τὴν συγγραφέα διαιροῦμεν κατωτέρω τὴν ἡμετέραν ἀνάλυσιν εἰς πέντε μέρη.

Εἶνε παντὶ λογίῳ γνωστόν ὅτι πρὸ ἐνός περίπου αἰῶνος ἀνασκαφείσης ἐν τῷ χώρῳ, ἐνθα ποτὲ ἔκειτο τὸ Ἡράκλειον τὸ μετὰ τῆς Πομπηίας συγκαταχωσθέν, παλαιὰς ἐπαύλεως, ἀνευρέθη ἐκεῖ καὶ βιβλιοθήκη παλαιὰ ἀποτελούμενη ἐκ πυρικύστων παπύρων, ὧν ἡ ἀνάγνωσις ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἀπασχολήσασα πολλοὺς τῶν λογίων τὸ μὲν συνετέλεσθη τὸ δὲ καὶ μέχρι τοῦδε μένει ἀσυντέλεστος. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀναγνωσθέντων παπύρων εὑρέθη ὅτι ἦσαν συγγράμματα τοῦ Ἐπικουρείου φιλοσόφου Φιλιδήμου τοῦ Γαδαρέως, ὅστις ἔζη ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Comparetti ἔχει ἤδη ὑποβάλλει περὶ τε τῶν ἐκδεδομένων καὶ τῶν ἀνεκδότων τούτων παπύ-

ρων, μάλιστα δὲ περὶ τῶν πρώτων, ἐκτενῆ ἔκθεσιν (Relazione sui papiri Ercolanesi) εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ Ἀκαδημαίαν de' Lincei καὶ ἄλλως δὲ περὶ τὰ πολυτιμὰ ἐκεῖνα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος ἀσχοληθεὶς ὁ ἀνὴρ, προτίθεται ἐν τῇ προκειμένῃ διατριβῇ νὰ ἕρῃ τίνος κτῆμα ἦτο ἡ ἐπιθυμία ἐκείνη καὶ τίνος ἡ βιβλιοθήκη. Νομίζομεν ὅτι ὁ διαπρεπὴς λόγιος δὲν ἠστόχησε τῆς ἀληθείας.

Α'

Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φιλοδήμου.

Πάντες οἱ ἀνευρεθέντες πάπυροι εἶνε 1803 εἴτε πλήρεις εἴτε τεμάχια μείζονα ἢ μικρότερα. Ἐκ τούτων ἐξετυλίχθησαν μετὰ πόνου πολλοῦ 341 καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἐξεδόθησαν 176 εἰς δύο σειρὰς (19 μὲν εἰς τὴν Voluminum Herculanensium seriem I, 176 δὲ εἰς τὴν II), κεῖνται δ' ἀνεκδότοι ἔτι 146, περὶ ὧν διακληιδάνας ἐν τῇ προσημειωθεῖσῃ ἐκθέσει τοῦ Ὁ Comperetti. Οἱ λοιποὶ 1462 δὲν ἐξετυλίχθησαν ἀκόμη. Ἐπὶ 65 παπύρων ἐκδομένων τε καὶ ἀνεκδότων ἀνεγνώσθη τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως, εἶνε δὲ ἑπτὰ ὅλοι οἱ συγγραφεῖς τῶν 65 τούτων παπύρων, ὡς ἐξῆς:

Ἐπικούρου	—	11
Δημητρίου	—	5
Πολυστράτου	—	2
Κολώτου	—	2
Καρνίσκου	—	1
Φιλοδήμου	—	43
Χρυσίππου	—	1
		<hr/>
		65

Ἀνεγνώσθη δ' ἐν τοῖς 65 τούτοις καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ βιβλίου, ὧν τινα πλείονα ἀποτελοῦσι μέρος μίξ καὶ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς. Οἱ ἕνδεκα π. χ. πάπυροι τοῦ Ἐπικούρου ἀνήκουσι πάντες εἰς τὸ Περὶ φύσεως αὐτοῦ, ὅπερ περιελάμβανε 37 βιβλία. Ἀνεγνώρισε δὲ ὁ Comperetti καὶ ἐν ἄλλοις παπύροις, ἐφ' ὧν οὔτε τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα οὔτε τοῦ βιβλίου ἢ ἐπιγραφῆ ἐφέρετο, ἕτερον σύγγραμμά τοῦ Ἐπικούρου ἠθικῆς ὑποθέσεως,¹ δύο συγγράμματα τοῦ Κολώτου, ὅστις εἶνε ὁ γνωστός τοῦ Ἐπικούρου μαθητής, δύο τοῦ Πολυστράτου, ὅστις εἶναι ὁ τρίτος ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν Ἐπικουρείων σχολαρχῶν, πέντε τοῦ Δημητρίου, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶνε ὁ ἐκ Βυζαντίου περιπατητικὸς, ἐν τοῦ Χρυσίππου, ἐν τοῦ Καρνίσκου, ἀγνωστοῦ ἄλλοθεν συγγραφέως καὶ εἰκοσιδύο τοῦ Φιλοδήμου, ἀν' ὑπολογίσωμεν ὡς ἐν βιβλίον τὰς διαφόρους αὐτοῦ περὶ ῥητορικῆς συγγραφάς.

¹ Βλ. Rivista di Filologia κτλ. τόμ. 8 σ. 401 κέξ.

Τὰ δύο τρίτα λοιπὸν τῶν ἔργων, ὧν ἐγνώσθη ὁ συγγραφεὺς, εἶνε τοῦ Φιλοδήμου, τὸ δ' ἄλλο τρίτον διανέμεται μεταξὺ ἑξ̄ συγγραφέων. Ἄλλὰ καὶ πολλῶν ἀνεκδότων ἀκόμη παπύρων μὴ φερόντων ὄνομα συγγραφέως τὸ περιεχόμενον πείθει ὅτι καθ' ὅλου κατὰ πολὺ ὑπερεῖχον ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τοῦ Φιλοδήμου τὰ συγγράμματα. Περσθετέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τοῦ Φιλοδήμου τινὰ βιβλία ὑπῆρχον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ἐκείνῃ ἐν πλείοσι τοῦ ἐνὸς ἀντιγράφοις, τοιοῦτον εἶνε π. χ. τὸ *Περὶ ποιημάτων* σύγγραμμα.

Ἦτο λοιπὸν ἡ τοῦ Ἡρακλείου βιβλιοθήκη κυρίως εἰπεῖν καὶ πλήν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ἐπικούρειος, ὀλίγιστα ὁμῶς σχετικῶς περιέχουσα συγγράμματα ἐκ τοῦ τοῦ αἰρεσιάρχου, εὐδὲ ἐν δὲ ἄλλων ἐπιφανῶν τῆς αἰρέσεως, οἷον τοῦ Μητροδώρου καὶ τοῦ Ἑρμάρχου. Τοῦναντίον δὲ περιεῖχε τὰ ἅπαντα τοῦ Φιλοδήμου, ὅστις ἦτο δευτέρου λόγου μεταξὺ τῶν Ἐπικουρείων καὶ οὗτινος ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἡρακλείῳ εὑρεθέντων βιβλίων μόνον τοῦ ἐπιγραφομένου *Σύνταξις τῶν φιλοσόφων* μνημονεύει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος.¹ Ὁ Κικέρων² μνημονεύει τοῦ Φιλοδήμου ὡς κομψοῦ μάλλον ποιητοῦ ἢ ὡς φιλοσόφου, πληρέστατα δὲ δικαιοῦσι τὸν λόγον τοῦ ῥωμαίου ῥήτορος τὰ σωζόμενα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμματα τοῦ Φιλοδήμου, ἅτινα εἶνε μὲν πως ὄχι πολὺ σεμνὰ, πάντως ὁμῶς εἶνε κομψὰ καὶ γλαφυρά. Ἦτο δὲ, ὡς ἐκ τῶν ὑπτέρων καταδεικνύεται, πολυγραφώτατος ὁ Φιλόδημος ὅπως καὶ καθ' ὅλου οἱ ἐπικούρειοι, ἔχομεν δὲ τούτου καὶ παλαιὰν μαρτυρίαν, διότι λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Ἄκρων ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀρατίου³ «cum multa de eadem secta scripsisset».

Τίς λοιπὸν ἦτο ὁ παρὰξενος ἐκεῖνος τοῦ Ἡρακλείου Ἐπικούρειος ὁ τὸσον ἐπιμελῶς συλλέξας τοῦ Φιλοδήμου τὰ ἅπαντα καὶ προτιμῶν μάλιστα αὐτὰ, ὡς φαίνεται, τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἐπικούρου αὐτοῦ, τοῦ Μητροδώρου καὶ τοῦ Ἑρμάρχου; Μήπως ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἦτο αὐτοῦ τοῦ Φιλοδήμου;

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἡ φυσικωτάτη ἔτυχε πολλῆς ἀποδοχῆς, ἰσχυρότατοι δὲ λόγοι ἐπιστηρίζουσιν αὐτήν. Τοὺς λόγους δὲ τούτους συνοψίζομεν ἔνταυθα. Καὶ πρῶτον μὲν δὲν φαίνεται ἀπίθανον πάντα τὰ ἐκεῖ συλλεχθέντα βιβλία τοῦ Φιλοδήμου νὰ μὴ ἦσαν καὶ προωρισμένα εἰς δημοσίευσιν, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἐπιτομῆς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου παρασκευασθεῖσαι πρὸς ἰδίαν, ὡς φαίνεται, χρῆσιν, τῶν μαθημάτων Ζήνωνος τοῦ Ἐπικουρείου, ὅστις ἐγένετο διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Φιλοδήμου καὶ ἐν οὗτος ὀνομάζει φίλιτατον. Ἐπειτα, πολλὰ εἶνε τὰ ῥητορικὰ βιβλία καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐπιγράφας, ἕπερ δαλοῖ ὅτι θὰ εἰργάζετο ὁ Φιλόδημος εἰς παρασκευὴν συγγράματος *Περὶ ῥητορικῆς* καὶ ὅτι τὰ ὑπάρχοντα ὑπομνήματα θὰ ἦσαν τὰ διάφορα πρὸς ἐπε-

1 Βλ. Rivista di Filologia τόμ. 3 σελ. 449 κέξ. ἔνθα ὁ Comparetti μετὰ πολλῆς τῆς κατὰ τοῦ ἀποδίδει λείψανα ἀνεκδότου παπύρου ἀνευ ὀνόματος συγγραφέως εἰς τὴν Σύνταξιν τῶν φιλοσόφων τοῦ Φιλοδήμου.

2 In Pison. 23.

3 Εἰς satyr. 1, 2, 121.

ξεργασίαν μέρη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄλου. Πλὴν τούτων εὐρέθησαν ἐν μιᾷ τῆς ἐπαύλεως αἰθούσῃ καὶ προτομαὶ ὀρειχάλκιναι τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἐπικούρου, τοῦ Ἐρμάρχου καὶ τοῦ Ζήνωνος. Ὁ Ζήνων δ' οὗτος οὔτε ὁ Ἐλεάτης φαίνεται ὅτι εἶνε, ὡς εἶκασεν ὁ Οὐέσκόντης, οὔτε πάντως ὁ στωϊκὸς — τί ἤθελε τοῦ στωϊκοῦ ἢ προτομὴ ἐν Ἐπικουρείου οἴκῳ; — ἀλλὰ μᾶλλον ὁ Σιδώνιος, ὁ φίλτατος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλοδήμου ἦτο ὁ σχολάρχης τῆς αἰρέσεως, ὁ coryphaeus episcureorum, ὅπως ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Φίλων παρὰ Κικέρωνι.¹ Τῆς δὲ τοῦ Δημοσθένους προτομῆς ἡ ὑπαρξίς ἐξηγεῖται ἐκ τῆς πολλῆς περὶ τὴν ῥητορικὴν σπουδῆς τοῦ Φιλοδήμου.

Ἄλλο σπουδαῖον γεγονός εἶνε ὅτι ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος βιβλιοθήκη ἐν χώρῃ ἰταλικῇ συλλεγεῖσα εἶχε μεταξὺ 344 παπύρων ἐκτυλιχθέντων 18 μόνον λατινικὰ χειρόγραφα, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἦσαν ἑλληνικὰ καὶ ὅτι, ὅπερ εἶπε σπουδαιότερον, ἐν ᾧ μεταξὺ τῆς ἐποχῆς τοῦ θανάτου τοῦ Φιλοδήμου καὶ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Οὐέσουβίου (79 μ. Χ.) μετολαβεῖ εἰς περίπου αἰῶν οὐδὲ εἰς συγγραφεὺς μεταγενέστερος τοῦ Φιλοδήμου εὐρέθη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅταν κοινῶς ὀνομάζεται ἡ βιβλιοθήκη ἐκείνη, βιβλιοθήκη τοῦ Φιλοδήμου δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὴν βιβλία ἦσαν καὶ αὐτόγραφα πάντα. Ἡ ποικίλη ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις γραφὴ, τὰ ὑπάρχοντα λάθη, αἱ στιχομετρικαὶ σημειώσεις αἱ προστεθειμέναι τὰς ἐπιγραφαῖς τῶν συγγραμμάτων καὶ ἄλλα εἶτι τεκμήρια μαρτυροῦσιν ὅτι ὑπὸ διαφόρων ἀντιγραφῶν εἴτε *librariarum*, ὡς ἔλεγον αἱ Ῥωμαῖοι, ἐγράφθησαν τὰ βιβλία ἐκεῖνα. Μόνη ἔτις ἡ ἐπιτομὴ τῶν τοῦ Ζήνωνος μαθημάτων ἐγράφη ἰδίᾳ χειρὶ ὑπὸ τοῦ Φιλοδήμου, εἶνε δὲ γεγραμμένη αὕτη λεπτοῖς γράμμασι καὶ μετ' ἐπιτομῶν, ὅμοιαι δ' εἶνε καὶ αἱ περιελίδιοι σημειώσεις αἱ προσγεγραμμέναι τῷ *Περὶ φύσεως* συγγράμματι τοῦ Ἐπικούρου. Δυνατὸν ὅμως ἡ βιβλιοθήκη νὰ μὴ ἦνε αὐτῶν τοῦ Φιλοδήμου, ἀλλὰ τινος στενοῦ αὐτοῦ φίλου, ἢ νὰ ἦτο μὲν τοῦ Φιλοδήμου, νὰ ἐδωρήθη δὲ εἰς τινὰ Ῥωμαῖον. Τὰ ζητήματα ταῦτα θαυμασίως διαλευκαίνει ὁ σοφὸς Comparetti ἐν τοῖς ἐξῆς.

B'

Περὶ τῆς ἐπαύλεως ἐνθα εὐρέθησαν οἱ πάπυροι.

Ἄν ἰσχυροὶ λόγοι πείθουσιν ὅτι ἡ βιβλιοθήκη ἐκείνη τοῦ Ἡρακλείου δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Φιλόδημον, ἢ Ἐπαυλίαν τὸν ἀντίον, ἐν ᾗ ἦτο ἡ βιβλιοθήκη, εἶνε πάντως ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἦτο κτήμας τοῦ φιλοσόφου. Διότι ἦτο ἡ Ἐπαυλίς ἐκείνη πολυτελεστάτη καὶ πλήρης μαρμαρίνων καὶ χαλκίνων τεχνουργημάτων, ἅτινα νῦν θαυμάζονται ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Νεαπόλεως. Εἶνε λοιπὸν φανερόν ὅτι θὰ ἦτο κτήμας οἴκου πλουσίου καὶ περιφανοῦς

¹ De nat. deor. 1, 21.

καὶ ὅτι αὐτὸς ἐκεῖ ἀνευρεθεῖσαι πολλά καὶ ἀνόνητοι προτομαὶ θὰ εἰκόνιζον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διάφορα πρόσωπα τοῦ οἴκου ἐκείνου.¹ Καὶ ἐξ ὧν λέγει ὁ Κικέρων ἐν τῷ κατὰ Πείσωνος λόγῳ περὶ τοῦ Φιλοδήμου καὶ ὡς δύναται τις καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐπιγραμμάτων νὰ εἰκάσῃ ὁ γραικύλος Φιλόδημος ἂν καὶ δὲν ἦτο πάντως *esuriens*, δὲν ἠδύνατο ὅμως ἐν Ἰταλίᾳ μάλιστα νὰ ἔχη τοικύτην ἔπαυλιν.

Τίς λοιπὸν ἦτο ὁ πλούσιος καὶ εὐγενὴς ἐκεῖνος Ῥωμαῖος ὁ δυνάμενος τοιαύτην νὰ ἔχη ἔπαυλιν, ὁ σύγχρονος τοῦ Φιλοδήμου, ὁ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Ἐπικούρειος, ὅστις ἢ παρ' ἐχυτῶ εἶχε τὸν Φιλόδημον (καὶ διὰ τοῦτο εἶχεν ἐν τῷ οἴκῳ του καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Φιλοδήμου) ἢ τοῦλάχιστον πολὺ ἐξετίμα αὐτὸν καὶ ἀπέκτιτ' ἅπαντα αὐτοῦ συγγραφήν;

Τὸ νὰ θέσῃ τις ἐν πάσῃ ἀκρίβειᾳ τοὺς ὅρους τῆς ἐρωτήσεως εἶνε τὸ μάλιστα συντελεστικὸν εἰς εὐρεσιν τοῦ ἐρθοῦ τῆς ἀπαντήσεως. Διὰ τοῦτο δὲ μέχρι τοῦδε οἱ ἀρχαιολογοῦντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ ἀληθοῦς ἐν τῷ περὶ τῆς ἐπικύσεως τοῦ Ἡρακλείου ζητήματι, διότι οἱ ὅροι τῆς ζητήσεως δὲν εἶχον δεόντως τεθῆ. Καὶ ὅμως εἶνε φυσικωτάτη ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος δὲν δύναται ἄλλος νὰ ἦνε ἢ ὁ Λεύκιος Καλπούριος Πείσων ὁ Καισωνῖνος, ὁ πενθερὸς τοῦ Καίσαρος, ὁ ἀντίπαλος τοῦ Κικέρωνος.

Ὁ Κικέρων ἐν τῷ κατὰ τοῦ Πείσωνος τούτου λόγῳ, ἀφ' οὗ σφόδρα κατηγορεῖ αὐτοῦ ὅτι ἐβίου ἄλλως ἢ ὅπως ἤθελε νὰ ἐπιδεικνύηται καὶ ὅπως τὸ ἐξωτερικὸν τῆς μορφῆς του ψευδῶς ἐμαρτύρει, ἀναφέρει τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τινὰ Ἑλληνα φιλόσοφον καὶ ποιητὴν, οὗ δὲν ἀναγράφει τὸ ὄνομα. Ἀλλ' ὁ σχολιαστὴς τοῦ Κικέρωνος Ἀσκώνιος διαρρηθὴν λέγει ὅτι ὁ Ἑλληὴν ἐκεῖνος εἶνε ὁ Φιλόδημος, τὰ δὲ ποιήματα, ἀπὸ τῶν ὁ ῥήτωρ ὑπαινίσσεται, τοῦ Φιλοδήμου τὰ ἐπιγράμματα.²

Τὸ χωρίον τοῦ Κικέρωνος, ὅπερ εἶνε σπουδαιότατον διὰ τὸ προκείμενον ζήτημα ἂν καὶ μικρὸν, περὶχέτομεν ὅλον ἐνταῦθα. Ἔχει δὲ κατὰ μετάφρασιν ὡς ἑξῆς:

Ἄγχι τις Ἑλληνα, ὅστις μετ' αὐτοῦ διάγει τὸν βίον, ἄνθρωπος, διὰ νὰ εἴπω τὴν ἀλήθειαν, ὅπως ἐγὼ τὸν ἐγνώρισκα, εὐμουσος καὶ φιλόφρων, ἐφ' ὅσον πρὸς ἄλλους συναναστρέφεται ἢ καθ' ἐχυτὸν ἐξετάζεται. Ὁ Ἑλληνα οὗτος ἰδὼν τὸν Πείσωνα νεκρὸν ὄντα καὶ ἔχοντα ἤδη σκυθρωπάζον τὸ μέτωπον καὶ τοῖς θεοῖς ὀργιζόμενον δὲν ἀπέφυγε νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτὸν φιλίαν, ἣν ἐκεῖνος ἐπεζήτησε καὶ τόσον ἐσχετίσθη, ὥστε ὁμοῦ μετ' αὐτοῦ διάγει τὸν βίον

¹ Περιγραφὴν τῆς ἐπαύλου ἰδὲ παρὰ Justi Winckelmann, II σελ. 186 κέξ. Καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ βιβλίῳ, ἐν ᾧ περιέχεται ἡ διατριβὴ τοῦ Comparetti, περιελήφθη ἀρίστη πραγματεία τοῦ καθ. G. de Petra ἐπιγραφομένη J. monumenti della villa ercolanese, δι' ἧς τὰ κατὰ τὴν τοπογραφίαν τῆς ἐπαύλου πολλαχῶς διαλευκαίνονται.

² Τὸ ἐν Ἀνθολ. Παλατ. II, 44 ἐπίγραμμα τοῦ Φιλοδήμου ἀναφέρεται εἰς τὸν Πείσωνα.

καὶ οὐδέποτε ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτοῦ. Δὲν ἀποτείνομαι πρὸς ἀπαιδεύτους, ἀλλ' ὡς νομίζω, ὁμιλῶ πρὸς ἄριστον ἀνδρῶν λογιωτάτων καὶ εὐμουσοτάτων. Ἐχετε λοιπὸν βεβαίως ἀκούσει ὅτι οἱ τῆς Ἐπικουρείου αἵρέσεως φιλόσοφοι τὴν ἡδονὴν ἔχουσιν ὡς μέτρον πάντων τῶν πραγμάτων, ἅτινα πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιζητή. Ἄν ἦνε ὀρθὴ ἡ γνώμη των ἢ ἄχι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει, καὶ ἂν μᾶς ἐνδιαφέρει, δὲν εἶνε τοῦ παρόντος καιροῦ νὰ ἐξετάσωμεν. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἀμφίβολος ἐκείνη διδασκαλία εἶνε συχνάκις ἐπικίνδυνος εἰς νεανίαν μὴ ἔχοντα ἀκόμη τὴν ἀπαιτούμενην ἀγχίνουαν. Ὅθεν ὁ ἀπελγὴς μᾶς οὗτος εὐθύς ὡς ἤκουσεν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τοσοῦτον ἐπαινουμένην τὴν ἡδονὴν περὶ οὐδενὸς ἄλλου πλεόν ἐφρόντισεν. Ἐξηγέρθησαν πᾶρχυτα αἱ σαρκικαὶ αὐταῦ ὀρέξεις καὶ ὡς τις ἵππος ὀχευτῆς ἐχορμέτισε πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ φιλοσόφου νομίζων ὅτι ἀνεῦρεν ὄχι ἀρετῆς διδάσκαλον, ἀλλ' ἀπελγείας ὀδηγόν. Ὁ Ἕλληνας κατὰ πρῶτον ἤργησε νὰ κἀμνη δικάσειν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ὑποδεικνύῃ εἰς τὸν μαθητὴν του τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν δογμάτων τῆς αἵρέσεως, ἀλλ' ὁ μαθητῆς, τὸ δὴ λεγόμενον, ὡς τις χωλὸς ἐσφαίριζε καὶ ἐπέμενεν εἰς τὰς πρώτας του ἐντυπώσεις, ἐπεμαρτύροστο, ἔφερον ἀποδείξεις, ἔλεγεν ὅτι εἶνε εὐεπῆς καὶ σαφὴς ὁ Ἐπίκουρος. Νομίζω δὲ τῷ ὄντι ὅτι λέγει ὁ φιλόσοφος ὅτι δὲν δύναται νὰ φαντασθῆ τὸ ἀγαθὸν ἐκτὸς τῆς ἡδονῆς τῶν αἰσθήσεων. Ἀλλὰ τί τὰ πολλά; Ὁ Ἕλληνας εὐκόλος ὢν καὶ τὰ μάλιστα χαρίεις δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιμείνῃ ἐναντιούμενος πρὸς ἄνδρα παρακκλήμενον ἐν τῇ συγκλήτῳ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔθνους.

Ἄλλως δὲ ὁ ἀνὴρ, περὶ οὗ λέγω, εἶνε ἠσκηνμένος ὄχι μόνον περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ γράμματα, ὧν ἀμελοῦσι πάντες σχεδὸν, ὡς λέγουσιν οἱ λοιποὶ Ἐπικουρείοι, ποιεῖ δὲ ποιήματα τόσον φαιδρὰ, τόσον τετορνευμένα, τόσον καθαρὰ καὶ διαυγῆ, ὥστε οὐδὲν δύναται τις νὰ φαντασθῆ ὀξύτερον αὐτῶν καὶ ἐναργέστερον. Ὅθεν δύναται μὲν τις, ἀλλ' ἐλαφρῶς πάντοτε, νὰ ψέξῃ αὐτὸν ὄχι ὡς τινα μικρὸν ἢ φαῦλον ἢ τολμητικόν, ἀλλ' ὡς γραικύλον, ὡς κόλακα, ὡς ποιητὴν. Ἐγένετο λοιπὸν τοῦ Πείσωνος φίλος ἢ μᾶλλον ἐνέπεσεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἕλληνας οὗτος ἔπηλος ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς πλαστῆς ἐκείνης ὀφρῆς, ἣτις ἠπάτησε καὶ τὴν ἡμετέραν πολιτείαν τὴν πασῶν σοφωτάτην καὶ μεγίστην. Ἐμπλακὸς δὲ εἰς τὴν ἐκυτοῦ φιλίαν δὲν ἠδύνατο πλεόν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκυτὸν φοβούμενος συνάμα τὴν ἀπὸ τῆς ἀστασίας δυσφημίαν. Κελευσθεὶς, παρακληθεὶς, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τοῦ Πείσωνος, τόσον πολλὰ περὶ αὐτοῦ ἔγραψε, ὥστε περιέγραψε πάσας αὐτοῦ τὰς ὀρέξεις, πάντας τῶν δείπνων αὐτοῦ καὶ τῶν συμποσίων τὰ εἶδη καὶ αὐτὰς τέλος τὰς μοιχείας του διὰ στίχων χαρισιστάτων καὶ ἠδυπαθεστάτων. Ἐν ἐκείναις δὲ τοῖς στίχοις δύναται ὡς ἐν κατόπτρῳ νὰ ἴδῃ ὁ βουλούμενος τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν, τὰ ὅποια πολλοὶ ἔχουσιν ἤδη καὶ ἀκούσει καὶ ἀναγνώσει, θὰ ἀπήγγελλον καὶ πρὸς ὑμᾶς νῦν, ἂν δὲν ἐφοβούμενην μήπως καὶ αὐτὴ ἡ ἀγόρευσις μου, καθ' ἣν ἐξ ἀνάγκης ἔλαβε τροπὴν, φανῆ

ἀνάρμοστος εἰς τὴν σεμνότητα τοῦ τόπου τούτου. "Ἄλλως δὲ δὲν θέλω καὶ νὰ ἐκφαυλίσω τὸν γράψαντα. "Ἄν ὁ ἀνὴρ ἤθελεν ὑπάρξει εὐτυχέστερος ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ μαθητοῦ, θὰ καθίστατο ἴσως καὶ αὐτὸς σοβαρώτερος καὶ σεμνότερος, ἀλλ' ἡ μοῖρα ἤγαγεν αὐτὸν νὰ συγγράψῃ περὶ πραγμάτων παντάπασιν ἀναξίων φιλοσόφου. Διότι ἐὰν τῷ ὄντι ἡ φιλοσοφία ἦνε, ὡς κοινῶς νομίζεται, διδασκαλία περὶ ἀρετῆς καὶ περὶ καθήκοντος καὶ περὶ τοῦ προσηκόντως ζῆν, ὁ τὴν φιλοσοφίαν ἀσκῶν μοι φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἀναλαμβάνῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ σεμνότερον πρόσωπον. Ἄλλ' ἡ αὐτὴ ἐκείνη μοῖρα κατερρύπαγε τὸν αὐτοκαλούμενον φιλόσοφον, ὅστις ἠγνόει τὴν βαρύτητα τῆς ἐπιστήμης, ἣν ἐπηγγέλλετο, διὰ τοῦ βορβόρου καὶ τῆς ρυπαρίας τοῦ ἀκαθαρτοτάτου καὶ ἀκρατεστάτου ἐκείνου κτήνους": (Κικ. in Pis. 28 ἐξ.).

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ ρήτορος διδασκόμεθα ὅτι ὁ Φιλόδημος ἐγνώρισε τὸν Πείσωνα νεανίαν ὄντα, ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν Ἐπικούρειον φιλοσοφίαν καὶ ἦτο εἰς ἐκ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες (ὡς ἀλλαχοῦ ὁ Κικέρων λέγει) περιεστοίχιζον αὐτόν. Ἡ φιλία αὕτη εἶχε φθάσει εἰς μέγιστον βαθμὸν οἰκειότητος, ὥστε ὁμοῦ διήγον ἀμφότεροι τὸν βίον. Ἡ συμβίωσις αὕτη ἐξηκολούθει ὑπάρχουσα καὶ ὅτε ὁ Κικέρων ἀπήγγειλε τὸν κατὰ Πείσωνος λόγον ἦτοι τῷ 55 π. χ. (cum eo vivit), ὅτε ὁ Πείπων δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἡλικίαν μικροτέραν τῶν 46 ἐτῶν διότι εἶχεν ἤδη ἀρξῆαι ἐν ἔτει 58 τὴν ὑπατον ἀρχήν. Δὲν ἠξεύρομεν πόσον χρόνον ἔζησαν μετὰ τὸ ἔτος 55 ὁ τε Φιλόδημος καὶ ὁ Πείπων. Βεβαίως μέχρι τοῦ 43 ἔζη ὁ Πείπων, διότι εἰς τὸ ἔτος ἐκεῖνο τάσσεται ἡ ἐσχάτη αὐτοῦ γνωστὴ πολιτικὴ πράξις. Ἄν δὲ ἀπιδώμεν εἰς τοὺς συγγραφεῖς, οὓς ὁ Φιλόδημος ἀναφέρει ἐν τῇ ἑαυτοῦ *Συντάξει τῶν φιλοσόφων*, ἦτις μάλιστα φαίνεται νὰ μὴ ἦνε πάντως ἔργον τοῦ ἐσχάτου αὐτοῦ γήρατος, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ φιλόσοφος ἔζη καὶ μετὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ α' π. χ. αἰῶνος. Εἶνε λοιπὸν σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἐπὶ 30 ἔτη ἂν ὄγῃ καὶ πλέον διήρκεσεν ἡ στενὴ σχέσις μεταξὺ Πείσωνος καὶ Φιλοδήμου. Τὸ συμπέρασμα εἶνε προφανές· ἡ ἔπαυσις ἦτο τοῦ Πείσωνος, ἡ δὲ βιβλιοθήκη τοῦ Φιλοδήμου. Ὁ Πείπων εἶνε, ὡς γνωστὸν, σπουδαιότατον ἱστορικὸν πρόσωπον· τὸ στάδιον αὐτοῦ τὸ πολιτικὸν τελειώνει κατὰ τὸ ἔτος 43, ὅτε μετὰ τὴν μάχην τῆς Μουτινης καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῶν περὶ τὸν Ὀκταεῖανόν προεγράφησαν οἱ τοῦ ἀντιπάλου κόμματος. Τοῦ Πείσωνος τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται ἐν ταῖς προγραφαῖς, διότι ἐσεβάσθησαν οἱ νικηταὶ τὸν γενόμενόν ποτε πενθερὸν τοῦ Καίσαρος καὶ περ ἀντιφρονήσαντα. Ἄλλ' ὁμοίως ὁ Καισωνίος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μένῃ ἐν Ῥώμῃ ἀποχωρήσας τῆς τύρβης τοῦ κόσμου κατὰ πάσαν πιθανότητα θὰ διήγαγε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ἐν τῇ τερπνῇ τοῦ Ἡρακλείου ἐπαύλει ἐν τῷ μέσῳ Ἑλλήνων λογίων.

Ἡ πρὸς τὸν Πείπωνα σχέσις κατέστησε γνωστότατον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸν Φιλόδημον καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς οἰκείοις τοῦ Πείσωνος. Παράδοσις δέ τις πιθανωτάτη ὑπάρχει, καθ' ἣν τὴν γνωστήν του πρὸς Πείσωνα ἐπιστο-

λὴν ὁ Ὀράτιος τὴν ἔγραψε πρὸς τοῦτου τοῦ Πείσωνος τοῦ Καισωνίου τὸν υἱὸν καὶ τοὺς ἀνεψιοὺς, εἶνε δὲ σημειώσεως ἄξιον ὅτι πλὴν τοῦ Κικέρωνος ὁ μόνος ἐκ τῶν λατίνων συγγραφέων ὁ μνημονεύσας τοῦ Φιλοδήμου εἶνε ὁ Ὀράτιος, ὅστις ἐν τῷ α' βιβλίῳ τῶν Σατυρῶν (2, 121) ὑπαινίσσεται ῥῆσιν αὐτοῦ ἐν τινι ἐπιγράμματι γνωστῷ, ὡς φαίνεται, τοῖς τότε λογίοις Ῥωμαίοις. Ἄλλως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ὀράτιος θὰ ἐγνώρισεν ἔσως τὸν Φιλόδημον, διότι ἦτο δεκαέτης τὴν ἡλικίαν ἔτε ἀπήγγειλεν ὁ Κικέρων τὸν κατὰ Πείσωνος λόγον.

Γ'

Ἡ προτομὴ τοῦ Λ. Καλπουρνίου Πείσωνος Καισωνίου.

Τὰ ἐξαχθέντα ἐν τοῖς προτέροις συμπεράσματα εἶνε πειστικώτατα, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἢ σπουδαιότης τοῦ θέματος ἀναγκάζει τὸν ἀρχαιοδίφην νὰ τραπῇ εἰς ἀναζήτησιν καὶ ἄλλων, εἰ δυνατὸν, ἐπιχειρημάτων ἵνα ἐπιχυθῇ πλῆρες καὶ ἀπλετον τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος.

Οὐδεὶς τῶν παλαιῶν συγγραφέων μνημονεῦει ἐπαύλεως τοῦ Πείσωνος ἐν Ἡρακλείῳ. Ἄν ὑπῆρχε τοιαύτη παλαιὰ μαρτυρία, πᾶτα περαιτέρω ἀναζήτησις θὰ ἦτο περιττή καὶ τὸ πρᾶγμα ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχον αὐταπόδεικτον μονονουχί φωνῆν θὰ ἄφινε τορῶς ἐπιμαρτυροῦσαν τὸ ὀρθὸν τῆς εἰκασίας τοῦ Comparetti. Νῦν ὁμως, ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα, πρέπει, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ἐρωτηθῇ αὐτὴ ἢ ἔπαυλις καὶ νὰ μαρτυρήσῃ τίνας ποτὲ τὸ πάλαι ἦτο κτῆμα. Τὴν δὲ ἀπόκρισιν θὰ δώσῃ βεβαίως ἢ ἔπαυλις διὰ τῶν τεχνουργημάτων, ἃ διέσωσε μέχρις ἡμῶν καὶ δὴ διὰ τῶν προτομῶν.

Σώζεται τῷ ὄντι λαμπρὰ ὀρειχαλκίνη προτομὴ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Νεαπόλεως ἐν Ἡρακλείῳ ἀνευρεθεῖσα, ἣτις ἕως τώρα ἀνευ ἀποχρῶντος λόγου ἀποδίδετο εἰς τὸν φιλόσοφον Σενέκαν. Ὁ Winckelmann ἐσημείωσε ὅτι τῆς προτομῆς ταύτης τὸ κάλλος, ἦν ὑπέθετε κατασκευασθεῖσαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, δὲν συμφώνει πρὸς ὅσα λέγει ὁ Πλίνιος περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καταπτώσεως τῆς τέχνης τῆς πλαστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν μετάλλων. Ἄλλοι μεταγενέστεροι ἀρχαιολόγοι ἀνεγνώρισαν μὲν ὅτι τὸ τεχνουργημα ἐκεῖνο ἦτο πάντως ἑλληνικόν, οὐχὶ ὀρθῶς ὁμως ἐδέχθησαν ὅτι εἰκόνιζε τὸν Φιλιτᾶν. Δὲν εἶνε δυστυχῶς δυνατὸν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ἀπεικόνισμα τῆς λαμπρᾶς προτομῆς, ὡς πράττει ὁ Comparetti ἐν τῇ διατριβῇ του, ἵνα ἔχωσιν αὐτὸ πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ἀναγνώσται τοῦ Παρνασσῶ, περιοριζόμεθα δὲ μόνον νὰ παραπέμψωμεν τοὺς βουλομένους εἰς τὸ προχειρότερον εἰς ἡμᾶς βιβλίον, τοῦ Οὐϊσκόντου δῆλα δὴ τὴν *Iconografia Romana* (τόμ. α' ἔκδ. Μεδιολάνου 1818). Ἐκεῖ ἐν τῷ ιδ' πίνακι θὰ ἴδωσιν εἰκονισμένην τὴν προτομὴν ταύτην τὴν ψευδῶς ἀναγεγραφομένην εἰς τὸν Σενέκαν. Ἄν δὲ μελετήσωσιν αὐτὴν ἐπισταμένως ἔχοντες ὑπ' ὄψιν καὶ ὅσα περὶ τοῦ

Πείσωνος γράφει μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας ὁ φοβερός αὐτοῦ ἀντίπκλος, ὁ Κικέρων, θέλουσιν ἀμέσως ἀναγνωρίσει ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος εἶνε αὐτός ὁ Πείσων ὁ Καισιωνῖνος. Καὶ ἀκριβῶς διότι κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Κικέρωνος καὶ τὸ εἰκόνισμα τῆς προτομῆς ὁ εἰκονιζόμενος ἀνὴρ ἦτο *barbalus* καὶ *vestitus aspere* καὶ *capillo horrido* καὶ *semper tristis* καὶ *faciturnus* καὶ τόσα ἄλλα, ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, λέγομεν, ἡ προτομὴ ἐθεωρήθη ἐσφαλμένως ὡς εἰκονίζουσα τὸν αἰχμηρὸν φιλόσοφον Σενέκαν, οἷον αὐτὸν οἱ ἀρχαιολογοῦντες ἐφαντάζοντο πειθόμενοι μάλιστα εἰς τὰς μεσαιωνικὰς παραδόσεις. Συμφωνεῖ δὲ πρὸς τοὺς χαρακτηῆρας τῆς προτομῆς κατὰ τρόπον θαυμάσιον ὁ τοῦ Κικέρωνος χαρακτηρισμός, δὲν δύναται δὲ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ἡ προτομὴ εἰκονίζει τὸν κτήτορα τῆς ἐπαύλεως, τὸν φίλον τοῦ Φιλοδήμου, τὸν πατέρα τῆς Καλπουρνίας.¹

Δ'

Ἡ προτομὴ τοῦ Αὔλου Γαβινίου.

Δὲν ἦτο βεβαίως ἐπάναγκες πᾶσαι τῆς ἐπαύλεως αἱ προτομαὶ νὰ εἰκονίζωσι πρόσωπα ἀνήκοντα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Πείσωνων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀνδρῶν τὰ ὁμοιώματα εἴτε λογίων εἴτε καὶ ἄλλως ἐπιφανῶν θὰ ἐκόσμων αὐτήν. Καὶ τῷ ὄντι δὲ τινὲς ἐξ αὐτῶν εἰκονίζουσιν, ὡς δύναται τις ἐκ τῆς διατάξεως τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου νὰ εἰχῆσθ, "Ἕλληνας ἀνδρας. Θὰ ὑπῆρχον δὲ καὶ εἰκόνες ἀνδρῶν προσφιλῶν εἰς τοὺς Πείσωνας ἢ ὅπωςδήποτε καὶ μάλιστα διὰ πολιτικούς λόγους συνδεδεμένων πρὸς αὐτούς. Γοιαύτη εἶνε ἡ προτομὴ, περὶ ἧς θὰ γείνη ἐνταῦθα ὁ προσήκων λόγος καὶ ἦν δύναται νὰ ἴδῃ ὁ βουλόμενος (διότι καὶ ταύτην ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀναπαραστήσωμεν ἐνταῦθα) εἰς τοῦ αὐτοῦ Οὐϊσκόντου τὴν *Iconografia Greca* (ἔκδ. Μεδιολάνου 1825), ἐν τῷ ια' πίνακι τοῦ γ' καὶ τελευταίου τόμου ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Βερενίκης.

Ὅτε κατὰ πρῶτον οἱ *accademici ercolanesi* ἐδημοσίευσαν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος προτομῆν² μετὰ πολλῆς ἐπιπολαιότητος εἰκασαν ὅτι αὕτη ἦτο δῆθεν τὸ ὁμοίωμα Πτολεμαίου τοῦ Ἀπίωνος. Ἐπειτα ὁ Οὐϊσκόντης ἐκλαβὼν ὅτι ἡ προτομὴ εἰκάζε γυναῖκα ὠνόμασεν αὐτήν Βερενίκην. Οἱ ἀκαδημαῖκοι εἶχον δίκαιον, διότι ἡ προτομὴ εἶνε ἀνδρὸς ὁμοίωμα θηλυδριώδους καὶ μυχλοῦ, οἷος ἦτο ὁ Αὔλος Γαβίνιος ὁ κατὰ παράδοξον φορὰν τῆς τύχης, ἥτις πολλάκις ἀρέσκεται τὰ φύσει διεστῶτα καὶ ἀνόμοια νὰ συνάπτῃ, γενόμενος συνύπατος τοῦ Λευκίου Πείσωνος. Ἦτο δὲ φυσικὴ ἢ πλάνη τοῦ Οὐϊσκόντου,

¹ Σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Κικέρωνος· εἶνε δὲ τὰ ἑξῆς· *Pro Sext.* 19, 21, 26. *De prov. cons.* 12. *Post red. in sen.* 15. *In Pls.* 1, 19, 20, 28, 31, 56, 59, 65.

² *Antich. di Ercol.* Bronzi, Tav. LIX, LX.

διότι εξέλαβεν ὡς ὄντως γυναῖκα τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ἔν ἀπεκάλεσαν οἱ παλαιοὶ γυναῖκα τοῦ Κατιλίνου. Διότι πολλὰ σκανδαλώδη διεδίδοντο κατὰ τοὺς τότε καιροὺς περὶ τούτου δὴ τοῦ Γαβινίου, ἃ κελεύει ὁ Comparetti τοὺς ἐκ τοῦ ἀνεγνώστατος νὰ ἴδωσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ ῥωμαϊκῇ τοῦ Drumann (τόμ. 6' σελ. 276 σημ. τόμ. γ' σελ. 60 κέξ.).

Ἐπιπλέον ἐλέχθη περὶ τῆς προτομῆς τοῦ Πείσωνος, λέγομεν ἐνταῦθα καὶ περὶ ταύτης, ὅτι ἄλλα δὴ πρέπει καὶ αὕτη νὰ μελετηθῇ ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος περὶ Γαβινίου λεγόμενα. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης μελέτης, ἣν ὁ Comparetti ὑποδεικνύει, θὰ ἦνε ἡ ἀνεγνώρισις τῶν χαρακτηριστῶν τοῦ Γαβινίου ἐν τῇ προτομῇ. Διότι ὁ Γαβίνιος κατὰ Κικέρωνα ἦτο *composito capillo, cincinnatus, calamistratus* κτλ.¹

Αἱ δύο λοιπὸν τῶν συνυπάρχων προτομαὶ καὶ τοῦ Φιλοδήμου ἢ βιβλιοθήκη ἀφαιρούσι πάσαν ἀμφιβολίαν ἢ ἔπαυλις ἦτο τοῦ Πείσωνος.²

Ε'

Περὶ τῶν λατινικῶν παπύρων.

Καὶ νῦν ἐπανερχόμεθα ὀπίθεν ὁ λόγος ὠρμήθη, δῆλον ὅτι εἰς τοὺς παπύρους. Περιττὸν εἶνε νὰ σχοληθῶμεν ἐπὶ πλέον περὶ τοῦ ἂν ἢ βιβλιοθήκη ἦτο τοῦ Πείσωνος ἢ τοῦ Φιλοδήμου. Ἀφ' οὗ ἐδείχθη ὅτι ὁ Φιλόδημος ἐβίωσεν εἰς τοῦ Πείσωνος, ἔπειτα ἀνεγκλίως ὅτι ἐκεῖ εἶχεν ὁ φιλόσοφος καὶ τὴν βιβλιοθήκην του, εἴτε δ' ἐκεῖ ἀπέθανεν εἴτε ὄχι, θὰ ἐκληροδότησε πάντως τὰ βιβλία του εἰς τὸν κραταῖόν του προστάτην, τὸν Πείσωνα. Τὸ περιεργὸν εἶνε ὅτι ἐκ τῆς βιβλιοθήκης ἐκείνης λείπουσιν ὅλως τοῦ Φιλοδήμου τὰ ποιήματα, ἃ ὑπαινίσσεται ὁ Κικέρων καὶ ἔν ἱκανὰ δειγμάτια παρέχει ἡμῖν ἡ Ἀνθολογία. Ἴσως ὑπάρχουσι τοιαῦτα εἰς τοὺς οὐπω ἐκτυλιχθέντας παπύρους, ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρῶτον πρὸς εἶναι νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὰ ποιήματα ἐκεῖνα δὲν ἦσαν πάντως προωρισμένα διὰ τοὺς μεταγενεστέρους, ἀλλὰ μᾶλλον ἐφύμερα, ὡς καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κικέρωνος ἐξάγεται, καὶ ὅτι λίαν πιθανῶς βραδύτερον θὰ συνελέγησαν εἰς ἓν ματὰ καὶ ἄλλων ἐπιγραμμάτων καὶ ὅτι ἐκ τοιαύτων συλλογῶν ἀπορρέουσι καὶ τὰ νῦν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ σωζόμενα. Ἐκ τῶν ἀνὰ στόμα μεταξὺ τῶν οἰκείων τῶν Πειτώνων φερομένων ἐπιγραμμάτων ἦτο καὶ τὸ ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Ὀρκτίος, ὅστις βεβαίως ὡς οἰκιστὴς φίλος θὰ ἐγνώριζεν αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἰδίᾳ εἰς ἓν

1 Τὰ χωρία τοῦ Κικέρωνος, δι' ὧν πρέπει νὰ μελετηθῇ ἡ προτομὴ εἶνε τὰ ἑξῆς: *Post red. 5, 6, 7. Pro Sext. 8, 11. in Pis 11.*

2 Προσθετέον ὅτι ἀνεγνώσθη ἐπὶ τῆς στήλης τῆς προτομῆς ἢ ἐπιγραφή αὕτη: *Teles Pis(onis) quadratarius*, σημεῖον ὅτι ἡ στήλη, ἐφ' ἣς ἐτέθη τοῦ Γαβινίου ἢ προτομῆς παρεσκευάσθη, ἦδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ συνυπάρχοντος αὐτοῦ Πείσωνος. Ἴδ. καὶ τὴν διατριβὴν τοῦ G. de Petra, περὶ ἣς ἄνωτέρω εἴπομεν.

σώμα συνελέγησαν τὰ τοιαῦτα τοῦ Φιλοδήμου ποιήματα καὶ ὅτι κατετέθησαν οὕτως ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του καὶ πάλιν ἄπορον δὲν εἶνε πῶς δὲν διασώθησαν. Διότι ἐκ πάντων τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου ἐκεῖνα θὰ ἀνεγινώσκοντο ὑπὲρ πάντων ἄλλο καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἔμειναν ἤτυχα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, ὅπου ἐπὶ μακρὰ ἔτη μετὰ τοῦ συγγραφῆος τὸ θάνατον ἔμειναν τὰ ἄλλα, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ ἐκασχολῶσιν ἐπὶ πολὺ τὰς ὄρας τῶν κληρονόμων τοῦ Κρισωνίου. Διότι βεβαίως δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μέτρια ἔργα τοῦ Φιλοδήμου ὁ Ὀράτιος ὅταν ἔγραφε πρὸς τοὺς ἀνεψίους τοῦ Λευκίου Πείτωνος νὰ ἔχωσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν *exemplaria graeca*. Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα, μέχρι δὴλα δὴ τῆς καταχώσεως τοῦ Ἡρακλείου ἔμεινεν ἄθικτος καὶ ἐν τάξει ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἐπικουρείου φιλοσόφου.

Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἐγένετό τις προσθήκη ἐν τοῖς πάλαι βιβλίοις τοῦ Φιλοδήμου, ἥτις προσθήκη δηλοῖ ὅτι Ῥωμαῖοι ἦσαν τῆς ἐπικύσεως αἱ κτήτορες καὶ ὅτι δὲν συνεμερίζοντο μάλιστα τοῦ γέροντος αὐτῶν προγόνου τὰς ὑπερτῶν Ἑλλήνων συμπαιδείας. Τὰ προστεθέντα δὴλα δὴ βιβλία εἶνε οἱ λατινικοὶ πάπυροι, οὐχὶ πλείονες τῶν δέκα καὶ ὀκτώ. Διὰ λόγους, ὧν ἐν τῇ διατριβῇ ταυ ἀπορεύγει ὁ Comparetti τὴν ἀναζήτησιν, οἱ λατινικοὶ πάπυροι μετὰ πολλῇ μείζονος δυσκολίας ἐγένετό δυνατόν νὰ ἐκτυλιχθῶσιν ἢ οἱ ἑλληνικοὶ, πάντες δὲ σχεδὸν κατεστάθησαν μετὰ τὴν ἐπίπονον ἐκτύλιξιν τόσον δυσανάγνωστοι, ὥστε ἐνὸς καὶ μόνου ἀνεγνώσθη ἱκανὸν τεμάχιον, ὅπερ εἶνε ποίημα θέμα ἔχον τὴν ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίαν. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο ἱστορικοῦ ἐπικοῦ ποιήματος ἀνεγράφη οὐχὶ ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου εἰς τὸν σύγχρονον τοῦ Οὐεργιλίου ποιητὴν Ῥαδίριον.¹ Ἀπὸ τῆς τοῦ ποιήματος ἡ χρονολογία δεικνύει, ὡς ἀρθότατα περὶ Comparetti, ὅτι οἱ λατινικοὶ πάπυροι εἶνε μεταγενεστέρων εἰς τὴν βιβλιοθήκην προσθήκη. Διότι τῷ 38 π. χ. ἐναυμαχήθη ἡ περὶ τὸ Ἀκτιὸν ναυμαχία, τότε δὲ, ἐὰν εἴη ὁ Κρισωνίος, θὰ ἦτο ἐβδόμηκοντούτης, πολλῶ δ' ἔτι προσβύτερος θὰ ἦτο ὁ Φιλόδημος. Τὸ δὲ περὶ τῆς ναυμαχίας ποίημα, ἐν ᾧ θὰ περιεγράφοντο ἴσως καὶ ἄλλα μεταγενεστέρων γεγονότων, ἀδύνατον εἶνε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐποιήθη εὐθὺς μετὰ τὴν ναυμαχίαν. Δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ὀρίσωμεν πόσον ἀκριβῶς χρόνον μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐποιήθη, ἀλλ' ἂν ἀπιδώμεν εἰς τὸ ὅτι ἐνδεκά ἔτη ἐχρειάσθη ὁ Οὐεργίλιος εἰς παρασκευὴν τῆς Αἰνειάδος καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ὅταν ἀπέθανε δὲν ἐθεώρει ἀκόμη τὸ ἔργον του ὡς ὀριστικῶς συντετελεσμένον, πιθανώτατον φαίνεται νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ Κρισωνίος καὶ ὁ Φιλόδημος ἀπὸ πολλοῦ χρόνου θὰ εἶχον ἀποθάνει ὅτε ὁ Ῥαδίριος ἐξέδωκε τὸ ἐπικόν του ποίημα. Ἄς προτεθῇ δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἂν καὶ ἀναφέρηται ὁ Ῥαδίριος ὡς σύγχρονος τοῦ Οὐεργιλίου, ἀνήκει ὁμῶς μᾶλλον εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου ἢ εἰς τοὺς τοῦ Αὐγούστου.

¹ Βλ. τὸ ἀπόσπασμα ἐν Egger *Latini sermonis vetustioris reliquiae* σελ. 313—317.

Πρὸς ταῦτα συμφωνοῦσι καὶ αἱ εἰδήσεις ἃς ἔχομεν περὶ τῆς ἀνευρέσεως τῶν λατινικῶν πικύρων, καθ' ἃς οὗτοι οἱ δεκακτώ, ἀποτελοῦντες κυλίνδρους μακροτέρους τῶν ἐλληνικῶν, ἔκειντο χωριστὰ ἐν ἐνὶ δέματι, συνηνώμενοι διὰ φλοιοῦ δένδρου καὶ κεκαλυμμένοι διὰ σανίδος. Ἴσως ὁ φλοιὸς καὶ ἡ σανὶς ἦσαν τὰ λείψανα τοῦ κιβωτίου ἐν ᾧ ἐνεκλείοντο οἱ πικύροι.

Τοιαύτη εἶνε καὶ ἐπὶ τοιούτων ἐπιχειρημάτων βατίζεται ἡ ὑπόθεσις τοῦ *Comparetti*, καθ' ἣν ἡ μὲν ἔπαυλις ἦτο τοῦ Πείτωνος, ἡ δὲ βιβλιοθήκη τοῦ Φιλοδήμου. Ὁ συγγραφεὺς ἐν τέλει τῆς διατριβῆς του λέγει ὅτι. Ἐν ἐξακολουθήσωσιν αἱ ἔρευναι ἐπὶ τῇ βίβλῳ, ἣν αὐτὸς τίθησιν εἰς τὸ ζήτημα, δὲν εἶνε δύσκολον νὰ ἐξευρεθῶσι καὶ ἄλλα ἔτι ἐπιχειρήματα εἰς ὑποστήριξιν τῆς ἀληθείας. Οὕτω λ. χ. ἀντὶ νὰ ἀναζητηθῆται νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ δεῖνα ἐκεῖ εὑρεθεῖσα γυναικεῖα προτομὴ εἶνε τῆς Σαπφῶς ἢ ἄλλης διαπρεποῦς ποιητρίας, φυσικώτερον θὰ ἦνε νὰ ἀναγράφηται αὕτη εἰς τὴν γυναικα τοῦ Καισωνίου ἢ μᾶλλον εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Καλπουρνιαν τὴν γενομένην σύζυγον τοῦ Ἰουλίου Καισαρος. Δύο δὲ προτομαὶ νεανιδῶν, οἵτινες βεβαίως δὲν θὰ ἦσαν τότε ἔξοχα πρόσωπα, ὑπεθυμίζουσι τοὺς ἀνεψιούς τοῦ Καισωνίου, πρὸς οὓς ἐγράφη ἡ γνωστὴ τοῦ Ὀρακτίου ἐπιστολή. Ἀλλ' ὀρθῶς πάλιν παρατηρεῖ ὁ *Comparetti* ὅτι αἱ τοιαῦται εἰκασίαι ὑπερβαίνουσι τὰ ὅρια καὶ τὸν σκοπὸν τῆς διατριβῆς του.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ.

ΟΙ ΔΥΟ ΑΔΕΛΦΟΙ Κ' ΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΝΝΕΙΑ ΔΡΑΚΟΙ

Πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ *Παρνασσῶ*, ἰδίως ἐκ τῶν ἐν Σύρω, ἐγνώρισαν καὶ ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸν ἐκεῖ πρὸ δεκαετίας ἀποβιώσαντα γενικὸν τῆς Αὐστρίας πρόξενον κ. *Hahn*. Ὁ πολυμαθὴς καὶ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἀπὸ τῆς νεότητός του διαβιώσας ἐν ἐλληνικαῖς χώραις, εἴτε ὡς ὑπάλληλος κατ' ἀρχὰς τῆς ἡμετέρας κυβερνήσεως, εἴτε ὡς πρόξενος τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰωαννίνοις καὶ μετέπειτα ἐν Ἐρμουπόλει, ἐγένετο γνωστὸς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διὰ τοῦ πολυτίμου περὶ Ἀλεξανῶν συγγράμματός του. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν Ἀλεξανικῶν μελετῶν κατεγίνετο εἰς τὴν περισύναξιν τῶν δημοτικῶν τῆς Ἑλλάδος παραμυθίων καὶ, κατὰ τὸ 1854, ἐδημοσίευσεν, ἐν Ἰένῃ τῆς Γερμανίας, ἐν γερμανικῇ μεταφράσει τὸ πλεῖστον τῆς συλλογῆς του, ἐπιφυλαττόμενος νὰ δημοσιεύσῃ βραδύτερον τὰ κείμενα αὐτὰ, ὅτε ὁ θάνατος τὸν προέλαβε.

Εὐτυχῶς τὰ χειρόγραφα τοῦ σοφοῦ προξένου περιήλθον εἰς χεῖρας καλὰς. Ὁ γνωστὸς ἐν Κοπεγχάγῃ φιλέλληνας καθηγητὴς κ. *Jean Pico*, ὁ τοσοῦτον ἐπιτυχῶς ἐκπροσωπῶν ἐν Δανίᾳ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, ἀριστα δὲ γράφων καὶ ὁμιλῶν τὴν καθομιλουμένην ἐλληνικὴν, ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως τὰ πλεῖστα